

ΟΜΙΛΟΣ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΩΝ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

3^ο Κριτήριο στα Αρχαία Ελληνικά (*)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΔΙΔΑΓΜΕΝΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- A1. α.** Σ «οὐδὲ φανερόν ... πρέπει μᾶλλον»
Σ «περί τε τῶν πρὸς ἀρετὴν ... πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς.»
Λ «Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα ... τῶν ἀνελευθερίων φανερόν»
Σ «ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις ... ἢ τὴν διάνοιαν.»
- β. ταύτην:** εννοεί την «παιδείαν»
ὅσαι: εννοεί τα «τέχνην καὶ μάθησιν»
- B1.** Ο Αριστοτέλης παρουσιάζει τα θέματα που θα τον απασχολήσουν και τους προβληματισμούς που διατυπώνονται την εποχή του σχετικά με αυτά. Θεωρεί δηλαδή ότι πρέπει να διερευνηθεί ποιος πρέπει να είναι ο χαρακτήρας, το περιεχόμενο της παιδείας και ποιοι οι τρόποι εκπαίδευσης. Η σύνταξη «μανθάνειν πρὸς...» χρησιμοποιείται από τον Αριστοτέλη, για να αναφερθεί σε πιθανούς διδακτικούς σκοπούς. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα από τα Πολιτικά ο φιλόσοφος αναφέρεται σε τρεις διακριτές περιοχές της παιδαγωγικής έρευνας: α) διδακτικοί σκοποί, β) εκπαιδευτική πρακτική και γ) γνωστικό αντικείμενο. Ως πιθανοί σκοποί της παιδείας παρατίθενται διαζευκτικά η αρετή ή ευτυχία, η ανάπτυξη του πνεύματος ή η καλλιέργεια της ψυχής, η χρησιμότητα της γνώσης ή η αυταξία της. Η τρέχουσα εκπαιδευτική πρακτική μόνο ταραχή μπορεί να προκαλέσει στον ερευνητή, γι' αυτό και προσωρινά προσπερνάται. Ως γνωστικό αντικείμενο, τέλος, ορίζονται όλες οι δράσεις, σωματικές και πνευματικές, των ελευθέρων πολιτών. (Φάκελος Υλικού, σελ. 106) Πιο συγκεκριμένα:
- στην **αρετή** («πρὸς ἀρετὴν»): αναφέρεται και στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής (διανοητικές αρετές) και σε ενέργειες της βούλησης, που ελέγχονται όμως από τη λογική, αλλά γεννιούνται με τον εθισμό (ηθικές αρετές). Η αρετή αποτελεί τη βάση του «αἰρετωτέρου βίου» (= προτιμότερου βίου),
  - στον **ἀριστο βίο** («πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον»): Εννοεί μᾶλλον τον ἀριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως «αἰρετώτερον βίον» (=προτιμότερο βίο). Ο ἀριστος βίος συνδέεται με το ἀριστο πολίτευμα. Ἀριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον «αἰρετώτατον βίον», την ἀριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός ἀριστος βίος, αλλά τόσοι όσα και τα πολιτεύματα. Για παράδειγμα οι Σπαρτιάτες ταύτιζαν το περιεχόμενο της αρετής με την πολεμική ανδρεία. Σύμφωνα πάλι με κάποιους μελετητές, ανήκει στο «λόγον ἔχον», το θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχής.
- Μάλιστα, σε παρακάτω χωρίο των «Πολιτικών» (Πολιτικά 1339 a 21) ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του ἀριστου βίου είναι η

μουσική. Συγκεκριμένα αναφέρει : «... πρέπει να θεωρούμε ότι η μουσική ασκεί πάνω μας κάποια επίδραση προς την κατεύθυνση της αρετής, καθώς έχει τη δύναμη ... να δίνει μια ορισμένη ποιότητα στο χαρακτήρα μας, δεδομένου ότι μας ασκεί στο να αισθανόμαστε ευχαρίστηση με το σωστό τρόπο· με έναν άλλο τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η μουσική συμβάλλει στο να καθορίσουμε την πορεία του βίου μας και να καλλιεργήσουμε το νου μας». Ως παραδείγματα αναφέρει τη χρήση των λατρευτικών ασμάτων στις γιορτές, όπου οι συμμετέχοντες αρχικά διεγείρονται στο άκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικής και στη συνέχεια πάλι ηρεμούν με τα ιερά τραγούδια που ακολουθούν σαν να βρήκαν ίαση και καθαρό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με απόλαυση.

Ο ρεαλιστικός και εμπειρικός χαρακτήρας της αριστοτελικής σκέψης φαίνεται και στη διαπίστωση ότι η έρευνα για την παιδεία δεν διευκολύνεται από την παρατήρηση της τότε παρεχόμενης εκπαίδευσης. Κρίνει, λοιπόν, ο Αριστοτέλης ότι η απουσία νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε ανόμιες επιλογές παιδείας με πολιτικές βέβαια επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης. Από τα παραπάνω προκύπτουν οι εξής τύποι παιδείας:

- τα **χρήσιμα για τη ζωή** («τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»), που φανερώνουν τον ωφελμιστικό χαρακτήρα της παιδείας,

- **αυτά που τείνουν προς την αρετή** («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν»), που φανερώνουν τον ηθοπλαστικό χαρακτήρα της παιδείας και

- **αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση** («τὰ περιττά»), που φανερώνουν το νοησιαρχικό χαρακτήρα της παιδείας. *περιττά*: Με την έκφραση αυτή ο Σταγειρίτης δηλώνει το σύνολο των γνώσεων που δεν αποβλέπουν σε άμεσες πρακτικές εφαρμογές. Είναι πολύ χαρακτηριστική η αναφορά του στη γνώση, τη θεωρούμενη από κάποιους άχρηστη, που είχαν προσωκρατικοί φιλόσοφοι όπως ο Θαλής και ο Αναξαγόρας: «Από όσα λοιπόν έχουμε πει έγινε πια φανερό ότι η φιλοσοφική σοφία είναι και επιστημονική γνώση και διανοητική αντίληψη των πιο αξιόλογων και των πιο πολύτιμων από την άποψη της φύσης τους πραγμάτων. Αυτός είναι ο λόγος που τον Αναξαγόρα, τον Θαλή και τους όμοιούς τους οι άνθρωποι τους λένε σοφούς, όχι όμως φρόνιμους, αφού τους βλέπουν να μην ξέρουν τι είναι συμφέρον για τον εαυτό τους· λένε δηλαδή γι' αυτούς ότι ξέρουν πράγματα μοναδικά, θαυμαστά, δυσνόητα και θεϊκά, που είναι όμως άχρηστα –με το νόημα ότι δεν ψάχνουν να βρουν τι είναι αυτό που λέμε “καλό για τον άνθρωπο”» (*Ηθικά Νικομάχεια* 1141b2-8, μετάφραση Δ. Λυπουρλής). (Φάκελος Υλικού, σελ. 106)

Όλοι αυτοί οι προβληματισμοί οφείλονται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο Πλάτωνας στο διάλογο «Λάχης» (Λάχης 190 b 7), όπου αναφέρει : «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλέψουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;». Ασφαλώς ο προβληματισμός αυτός δεν αφορά μόνο την εποχή του Αριστοτέλη, αντιθέτως είναι διαχρονικός και απασχολεί όλες τις κοινωνίες.

Είναι αλήθεια ότι οι πολιτικές, κοινωνικές, ιστορικές και ιδεολογικές μεταβολές επηρεάζουν και το περιεχόμενο της έννοιας της αρετής και συνεπώς, και τους στόχους της παιδείας. Υπάρχουν δηλαδή αρχές στις πολιτικές κοινωνίες και σύμφωνα με αυτές διαμορφώνονται τα κριτήρια δημιουργίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η παιδεία λοιπόν έχει πολιτικό χαρακτήρα.

Με τη φράση «έμποδων παιδείας» ο Αριστοτέλης εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των «Πολιτικών» αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή ήταν :

α. ανάγνωση και γραφή, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»),

β. γυμναστική, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας. Στόχευε, λοιπόν, στην καλλιέργεια σώματος και ήθους,

γ. μουσική, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο,

δ. μερικές φορές σχέδιο και ζωγραφική, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

Η **αριθμητική** (που στόχευε στην όξυνση του πνεύματος) δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Κατά τον Παναγή Γ. Λεκατσά με τον όρο «γράμματα» που αναφέρεται στο κείμενο εννοείται όχι μόνον ανάγνωση, γραφή αλλά και στοιχεία γραμματικής και μαθηματικά.

B2. 1.Λ, 2.Λ, 3.Λ, 4.Σ, 5.Σ.

- B3. α.** 1. δ
2. ε
3. β
4. στ
5. ζ
6. α

β. έλευθερίων: Το πρώτο τρίμηνο του έτους σημειώθηκε αύξηση στις αφίξεις στο αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος .

βάνουσον: Η συμπεριφορά των βάνουσων ανθρώπων διέπεται από σκληρότητα και βιαιότητα.

B4. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Κατά τη συνεξέταση του παράλληλου κειμένου και του κειμένου αναφοράς προκύπτουν τόσο ομοιότητες όσο και διαφορές.

Όσον αφορά τις **ομοιότητες** διαπιστώνουμε ότι και οι δύο συγγραφείς στα δοθέντα αποσπάσματα ασχολούνται με τους στόχους της παιδείας και προτείνουν μια μάθηση, που αφορά κυρίως τους νέους, παιδιά και εφήβους: «τους νέους», «από την παιδική ηλικία»-«όταν το στέλνουν στους δασκάλους» (Κανονικά, μιλούν για μια διά βίου μάθηση, που όμως δεν αποτυπώνεται ξεκάθαρα στα παραπάνω αποσπάσματα).

Από τη μια, λοιπόν, ο Πλάτωνας φαίνεται να υποστηρίζει ότι η παιδεία πρέπει να έχει κυρίως ηθοπλαστικό χαρακτήρα («διδάσκοντάς το ... κάνεις», «δίνουν εντολή ... παρά τα γράμματα και τη μουσική», «στα οποία υπάρχουν ... παρόμοιος»), χωρίς όμως να παραμελεί και γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση και η γραφή («Και μόλις τα αγόρια ... γραπτό κείμενο»). Έτσι και ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μέση οδό και υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει ασφαλώς να μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση, η γραφή, η αριθμητική και το σχέδιο, αλλά από αυτές όχι όλες, παρά μόνο τις αναγκαίες. Κι από τις αναγκαίες, όμως, πρέπει να μαθαίνουν όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και όχι τις ευτελείς που ασκούν οι δούλοι, οι οποίες αδρανοποιούν το σώμα και το νου του ανθρώπου, τον καθιστούν αγροίκο, άξεστο («βάνουσον») και τον απομακρύνουν από την κατάκτηση της αρετής. Δεν αρμόζει στους ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν σε κάθε γνώση τη χρησιμότητα, γιατί αυτή μπορεί να τους οδηγήσει στη μονομέρεια («Ότι μὲν ... φανερόν»).

Η λέξη «βάνουσον» σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνουσοι ή το βάνουσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη). Τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον

άνθρωπο που τα επιτελεί βάνουσο, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Έτσι η επαγγελματική εκπαίδευση συνδέεται με τους «βαναύσους», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος.

Όσον αφορά τις **διαφορές**, διαπιστώνουμε ότι ο Αριστοτέλης μιλά για δημόσια εκπαίδευση, που παρέχεται σε όλους από την πολιτεία («Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον»), ενώ ο Πλάτωνας επικεντρώνεται στην ιδιωτική εκπαίδευση που αναλαμβάνουν αρχικά οι γονεῖς, η παραμάνα, ο παιδαγωγός και αργότερα οι δάσκαλοι («Ἀμέσως μόλις ... γι' αυτό το πράγμα», «Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους»). Επιπλέον, παρατηρούμε ότι ο Πλάτωνας αναφέρεται και στις μεθόδους που πρέπει να ακολουθούνται για την επίτευξη των στόχων («διδάσκοντάς το ... γέρνει», «τα βάζουν ... αυτά τα έργα»), κάτι που δεν αναλύεται στο κείμενο του Αριστοτέλη.

Από τα παραπάνω προκύπτει σε γενικές γραμμές μια σύγκλιση απόψεων όσον αφορά το περιεχόμενο της παιδείας, χωρίς όμως να λείπουν και οι διαφοροποιήσεις που είναι λογικό να υπάρχουν ανάμεσα σε δύο μεγάλους διανοητές.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Γ1.

Παράλληλα συνέβαινε να έχουν ξεσηκωθεί εναντίον του πολλοί γνωστοί (πλούσιοι), εξαιτίας της παραγραφής των χρεών και να αλλάξουν στάση απέναντί του και οι δυο (παρατάξεις) εξαιτίας του ότι η κατάσταση δεν εξελίχθηκε έτσι όπως το ήθελαν. Γιατί ο λαός φανταζόταν ότι αυτός (ο Σόλωνας) θα προχωρήσει εκ νέου στη διανομή των πάντων, ενώ οι γνωστοί του (οι πλούσιοι) νόμιζαν ότι θα αποκαταστήσει ξανά την ίδια (παλιά) τάξη ή έστω θα κάνει μικρές μόνο αλλαγές. Ο Σόλωνας όμως εναντιώθηκε και στις δυο παρατάξεις ενώ μπορούσε κάλλιστα να συνεργαστεί με οποιαδήποτε από τις δυο ήθελε και να γίνει τύραννος, εκείνος προτίμησε να γίνει μισητός και στις δυο σώζοντας έτσι την πατρίδα και νομοθετώντας ωφέλιμους νόμους.

Γ2. Ο Σόλων, αφού θέσπισε τους νόμους της Αθήνας, έγινε αποδέκτης αρνητικών σχολίων και επιθέσεων (έπειδή προσιόντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἠνώχλων). Αυτό τον οδήγησε στην απόφαση να μεταναστεύσει στην Αίγυπτο και να απομακρυνθεί από την πόλη για δέκα χρόνια, προκειμένου να μην αναγκάζεται να δίνει εξηγήσεις ο ίδιος και ο καθένας να εφαρμόζει τους νόμους χωρίς εξαιρέσεις (βουλόμενος μήτε... γεγραμμένα ποιεῖν.). Αυτοί που ενοχλούσαν και κατηγορούσαν τον Σόωνα για τους νόμους του ήταν αφενός πολλοί γνωστοί του (πλούσιοι), οι οποίοι διαμαρτύρονταν για την παραγραφή των χρεών, και αφετέρου το πλήθος του απλού

λαού εξαιτίας του ότι δεν εξελίχθηκαν τα πράγματα όπως το ήθελε (Άμα δέ και ξυνέβαιεν...γενέσθαι τήν κατάστασιν). Ειδικότερα, ο λαός ανέμενε έναν νέο αναδασμό, ενώ οι γνωστοί του την αποκατάσταση της παλιάς τάξης ή έστω μιας μικρής κλίμακας ανακατάταξη (ὁ μὲν γάρ δήμος...μικρόν παραλλάξειν.). Ο Σόλων αντιμετωπίζοντας αυτήν την πιεστική κατάσταση εναντιώθηκε και στις δύο παρατάξεις και προτίμησε να γίνει μισητός σε όλους προς όφελος της πατρίδας (Ὁ δέ Σόλων ἄμφοτέροις ἠναντιώθη...καί τὰ βέλτιστα νομοθετήσας.).

Γ3. α.

- ὄνπερ: οὔσπερ
- ταῦτα: τοῦτο
- ἐτῶν: ἔτους
- πολλούς: πολύν
- πατρίδα: πατρίδας

Γ3. β.

- εἴρηται: εἰπέ
- ἐποίησατο: ποιοῖντο
- παραλλάξειν: παρηλλαχώς
- ἠναντιώθη: ἐναντιωθῆτε
- σώσας: σῶσαι

Γ4 α.

- κινεῖν: τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο στη μετοχή “βουλόμενος”, ταυτοπροσωπία: υποκείμενο: Σόλων.
- ἕκαστον: υποκείμενο στο απαρέμφατο “ποιεῖν”
- τῶν χρεῶν: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο “ἀποκοπᾶς”
- διὰ τό γενέσθαι: επιρρηματικός εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας - ἑναρθρο απαρέμφατο.
- ἄμφοτέροις: αντικείμενο στο ρήμα “ἠναντιώθη”
- σώσας: επιρρηματική χρονική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος: Σόλων.

Γ4 β.

- νομοθετήσας: επιρρηματική χρονική μετοχή.

Ανάλυση: ἐπεὶ ἐνομοθέτησε

- «Το παρόν κριτήριο εξέτασης συντάχθηκε από την ομάδα διδασκόντων του Τομέα Αρχαίων του Φροντιστηρίου αξία και αποτελεί πνευματική τους ιδιοκτησία. Η χρήση του εκτός Φροντιστηρίου επιτρέπεται μόνο για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Οποιαδήποτε άλλη χρήση ή αναπαραγωγή χωρίς άδεια μπορεί να επιφέρει τις προβλεπόμενες από τον Νόμο κυρώσεις.»

